

L'ERMITA DE SANT ANTONI D'ALTAFULLA: ASPECTES ARTÍSTICS I CONSTRUCTIUS

Anna Isabel Serra Masdeu

annaisabel.serra@urv.cat

Introducció

Altafulla és una de les viles catalans que conserva, entre d'altres, un dels patrimonis, tant d'arquitectura residencial com religiosa, aixecats al segle XVIII que li proporcionen una gran unitat i coherència estètica. Es tracta del seu conjunt monumental datat a l'època del barroc que és una veritable senya d'identitat patrimonial i local. Els mestres de cases locals i forasters van aplicar una gran coherència a l'hora de plantejar criteris d'igualtat al respectar alçades de les cases privades, la regularitat de detalls presents en finestres, llindes, arcs, voltes i, fins i tot, en l'estructura interna de les mateixes, en bona part de les cases altafullenques conservades. Aquest mateix gust estètic unificador s'endevina a primer cop d'ull a l'analitzar un dels edificis religiosos aixecats a la vila, l'ermita de Sant Antoni de Pàdua, això sí, més llunyà en el temps que no pas el gruix dels edificis de la part antiga de la vila.

L'ermita: vincles historicoartístics

Els inicis setcentistes

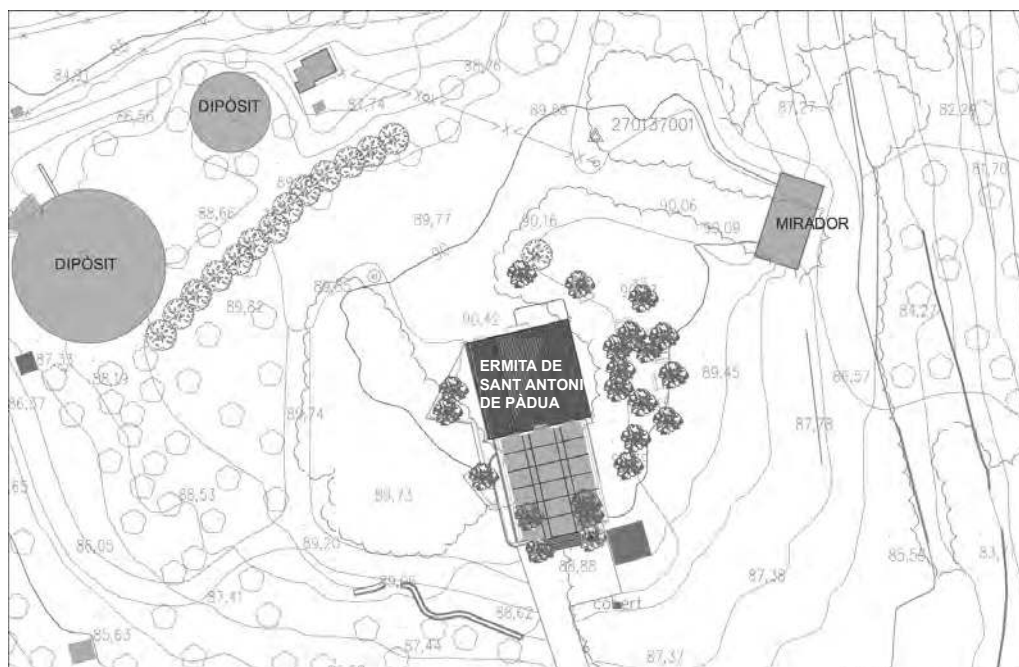
La construcció de l'ermita cal situar-la en un context en expansió i favorable al món que forma part de nombroses empreses arquitectòniques ben palès i molt actiu al llarg del segle XVIII. Segons exposa el professor Salvador-J. Rovira la població d'Altafulla va viure un creixement a l'alça al deixar enrere la revolta del 1640 fins arribar a l'esplendor del segle XVIII. Al 1716, en els moments que es construïa l'ermita, Altafulla tenia 92 cases situades al nucli antic i que arribarien a 185 l'any 1757.¹ Per

¹ ROVIRA, 1982, p. 43.

tant, aquest edifici religiós se l'ha d'incloure en una època que era favorable a la construcció i al gaudi de l'art sacre. A tot Catalunya confraries i gremis s'agermanaren per gaudir d'espais artístics propis convertint-se en mecenes de les obres d'art que contractaven per a les seves corporacions. A Altafulla, un dels col·lectius amb més força i presència a la vila era el corresponent a la gent de mar.

L'ermita i la torre de comunicacions als anys seixanta, amb les antigues margades a primer terme.

Emplaçament de l'ermita de Sant Antoni, mirant al SSE, vers la Vila Closa, darrera el castell i l'església, voltada actualment per la Torre de Comunicacions i els dipòsits soterrats (planimetria de Xavier Mercadé Orriols. Ajuntament Altafulla).

Aixecament de la façana (Xavier Mercadé Orriols. Ajuntament d'Altafulla).

Els mariners, pescadors, patrons, pilots formaven la confraria de Sant Antoni de Pàdua a qui, gràcies a una iniciativa personal, li dedicarien una ermita al seu honor ennoblida per una pintura dedicada al seu sant protector i que se situaria en un turó anomenat el Puig d'en Jaques.² Per a la gent que treballava i vivia del mar eren èpoques encara molt convulses i insegures, no menys interessants als ulls dels historiadors. A les dificultats que produeix el treball al mar s'hi havia d'afegir els atacs dels pirates que segrestaven als tripulants dels vaixells a les primeres dècades del segle XVIII, fet que seria usual al llarg d'aquell segle.³

La presència de l'ermita a la vila sempre estaria i està unida al mar. Seria el pescador Baltasar Rabassa qui va fer donació de part dels seus béns perquè es construís una ermita dedicada al patró dels mariners. La documentació conservada actualment, malauradament massa escassa, indica que el 19 de febrer de 1714 es va fer una acta a l'ajuntament que validava la intenció del mariner (en algun document també es presentava com a *agricola*) per pagar una ermita dedicada a Sant Antoni, els regidors l'acceptaren la proposta plenament.⁴ Rabassa es convertiria en el seu primer ermità i fins i tot va demanar d'enterrar-s'hi com a darrera voluntat. Aquest hisendat local féu testament validat pel mossèn Guardiola el dia 26 d'octubre de 1714.⁵ Cal fer cas

² ROVIRA, 1982, p. 69.

³ ROVIRA, 1982, p. 70.

⁴ APA (Arxiu Parroquial Altafulla). *Memòria de la parròquia*

⁵ *Memòria de la parròquia*, fol. 57.

al que diu la làpida de l'interior de l'ermita: En aquells moments era el rector de la parròquia mossèn Gabriel Guardiola qui tindria cura de la parròquia d'Altafulla entre 1693-1728. La seva sepultura es troba al terra de la única nau limitant amb el presbiteri. La data que figura a la sepultura és Baltasar Rabassa fundador de l'ermita de Sant Antoni. Morí l'any 1714. La deixa es produïa el 1714 encara que per a alguns estudiosos de les ermites de l'arxidiòcesi, l'edifici datava de la meitat del segle XVIII,⁶ pel seu aspecte exterior en podria formar part perfectament. La data gravada a la clau de la llinda de la porta principal d'accés a l'ermita de Sant Antoni de Pàdua revela la següent inscripció: "A 5 d(e) 1714 JULIO(L)".

La recopilació de fons econòmics per a la construcció del monument seguiria els mateixos passos que els edificis parroquials coetanis aixecats a "tomb de poble", és a dir, cadascú aportaria o diners o esforços per construir l'edifici. En aquesta ocasió, els pescadors dedicarien la meitat de la setena part de la pesca que fos necessària fins acabar l'ermita.⁷ El treball comú esdevenia prioritari i equitatiu. Per exemple, quan es va aixecar l'ermita de la Mare de Déu del Camí de Cambrils, el darrer quart del segle XVIII, la pedra usada procedia de Montjuïc i els pescadors la traslladaren gratis.⁸ El 27 d'octubre de 1716, segons una acta que va veure el mossèn Vilaró, faltaven diners per continuar l'obra. Per tant, hipotecaren un part dels seus beneficis econòmics fins el 1717. En aquells anys, al 1724, el treball del manobre es pagava 6 sous i el del mestre de cases a 12 sous.⁹ Segurament, tot i que no s'ha localitzat el contracte de l'ermita, el mestre de cases o mestres de cases que dirigien les obres de la fàbrica devien ser els locals que ja havien treballat a l'església parroquial o eren els més coneguts a la vila.¹⁰

L'any 1714 els habitants d'Altafulla encara tenien present la benedicció de la seva església parroquial dedicada a Sant Martí, iniciada el 1700 pels mestres de cases Marià Artigues i Josep Permini, i beneïda el 4 d'octubre de 1705. L'interior de l'edifici es guarniria amb un llarg degoteig d'obres que duraria tot el segle XVIII. Mentre es construïa l'ermita de Sant Antoni l'església parroquial s'anava guarnit interiorment amb la contractació de retaules i el disseny de noves capelles protegides per les seves confraries. Per tant, l'eufòria artística que va demostrar la vila era pròpia d'un segle amb un dinamisme creatiu molt ric i cultivat per la seva societat partícip i mecenes

⁶ Voldria agrair ben cordialment l'ajuda rebuda per part del Dr. Narcís Carulla a l'hora de redactar aquest article, el qui ha aconseguit encomanar-me, des d'un primer moment, la seva passió i estima per l'art i història d'aquest edifici altafullenc. També vull agrair la bona disposició rebuda per part de mossèn Jaume Gené i en Ramon Barceló i els consells de la Dra. Montserrat Sanmartí.

⁷ APA. *Memòria de la parròquia...*

⁸ GRAS, 1909, p. 29.

⁹ ROVIRA, 2010, p. 17.

¹⁰ És molt representatiu el llistat que S. Rovira fa dels principals oficis, inclosos els artistes, que treballaven a les actuals terres del Baix Gaià (ROVIRA, 2012, p. 122-136).

d'aquests encàrrecs d'obres religioses. Església i religió es convertirien en molts llocs en un vehicle de poder polític, molt encaminat a l'època del barroc. La mateixa eufòria de transformació arquitectònica era coetània als esforços que es dedicarien a millorar o refer ermites a l'actual Camp de Tarragona. Els postulats posttridentins cultivaven també en el llegat artístic de les ermites la sensibilitat espiritual dels feligresos.

La primera i escadussera documentació sobre els orígens de l'ermita se centra en la presència de la figura de Rabassa. Un dels referents escrits que podria aportar més llum sobre l'interior del petit temple el configuren les Visites Pastorals encara que no sempre proporcionen el contingut que agradaria localitzar. Per exemple, una de les primeres visites, la del 2 de juny de 1772 precisa que es va efectuar la visita a tots els edificis religiosos d'Altafulla, entre ells el de l'ermita. Les anotacions, però, no en destaquen cap element rellevant.¹¹

El segle XIX: la pèrdua del patrimoni

L'edifici resultaria greument afectat pels nombrosos enfrontaments polítics i socials ocorreguts al llarg del s. XIX. El primer conflicte que va suposar una pèrdua del patrimoni artístic de l'ermita fou el derivat de la ocupació dels exèrcits francesos de l'ermitatge per destinar-lo a caserna. El 1808 les tropes de Saint-Cyr ocuparen la vila; l'església parroquial es va respectar més que no pas l'ermita ja que tant la fàbrica com el seu llegat artístic resultaren molt malmeses.¹² El retaule major amb una pintura dedicada al patró dels mariners es va arrencar, trepitjar pels cavalls i malmetre; altres imatges i obres existents a l'interior es van perdre per sempre. Després que marxessin els soldats de la vila es va decidir de recuperar la pintura de Sant Antoni malgrat el seu mal estat de conservació. Es va preferir de mantenir aquest llenç, molt deteriorat, a encomanar-ne un de nou.¹³

L'estima dels altafullencs vers la imatge de Sant Antoni era força notòria. Cap a l'any 1820 la veu popular diu que la vila va patir una pesta que, segons la tradició, va causar 120 morts. Per tal de buscar ajuda i resoldre aquest problema, l'onze de setembre es va baixar el quadre de Sant Antoni a la població i al passar pel lloc conegut "Corraló d'Espinach" tots els malalts que veien l'obra es curaven immediatament. Es va trigar a pujar el quadre i fou retornat a l'ermita el 3r dia de Pasqua de l'any següent.¹⁴ Al llarg del segle es degueren altres ajudes miraculoses

¹¹ AHAT. 8. Visites Pastorals, fol. 7 i ss.

¹² ROVIRA, 1987b, p. 22.

¹³ ROVIRA, 1980, p. 71-72.

¹⁴ LLORENS, Josep Manuel. "Altafulla festes en honor a San Antoni de Pàdua" a *Diario Español*, 11 de setembre de 1976.

per part del sant com ara l'alliberament del còlera a la seva població del 1854 o la del 1885.¹⁵

Els estudiosos de la història de l'ermita es pregunten si els fragments d'una creu de pedra localitzats al presbiteri correspondrien a una creu, de característiques barroques, que es trobaria a la plaça exterior i que fou destruïda en aquells moments.

La Visita Pastoral realitzada el 1827 pel prelat Antonio Fernando exposa que l'ermita es va recompondre aquell mateix any i fou beneïda amb permís del senyor arquebisbe. Aquest fet implica una revisió de l'estat de la fàbrica. Aquella mateixa visita precisa que tot i que s'indicava que estava decent no hi havia gaires ornaments per celebrar la missa més que una casulla lliurada per un devot i tres mantells. També hi havia un ermità.¹⁶

Uns quants anys després, el 1858 l'ermita disposava de cinc altars. Els efectes de la Desamortització de Madoz també esquitxaren els terrenys dels voltants de l'ermita. De fet, qui comprés aquelles terres havia de tenir en compte el camí de veïns que portava a l'edifici conegut també com el Calvari, la plaça situada davant de l'ermita i seixanta pams al voltant de l'edifici religiós.¹⁷

Les visites pastorals efectuades a l'ermita les darreres dècades del segle XIX enumeren un breu llistat d'utensilis per a les funcions litúrgiques. L'estada de l'arquebisbe del 10 de gener de 1877 relata l'existència de tres casulles: una de blanca, una altra violada de seda i la tercera, vermella, de seda i llana. A més hi havia dues albes, dos amitos, un cingulo, tres corporales, cuatro purificadores i cuatro lavabos, tres manteles de altar superiors i cuatro de inferiores.¹⁸ Al relat de la inspecció arquebisbal del 26 de juny de 1882 es qualificava l'ermita com a decent.¹⁹ Poc després, el 1891, l'inventari de peces corresponents consistia en un calze de plata, un missal amb el seu atril, unas vinajeras sencillas y una campaneta de coure, tres jocs de sacres, dos candelabros en triangles de fusta, divuit canelobres, vint-i-quatre mantells, tres casulles (blanca, morada i vermella), dues albes, una dotzena de purificadors i una altra de lavabos, mitja dotzena de corporals.²⁰ Aquest llistat no havia variat excessivament en la visita del 20 de juny de 1898.²¹

¹⁵ ARÍN et al, 2012-2013, p. 3.

¹⁶ AHAT. 9.1. Visites Pastorals, fol. 607v.

¹⁷ ROVIRA, 1987a, p. 71.

¹⁸ AHAT. Núm. 19, Visites pastorals, s/f.

¹⁹ AHAT. Núm. 21, Visita pastoral, s/f.

²⁰ AHAT. Núm. 24.1, Visita Pastoral, 17 agost 1891, s/f.

²¹ AHAT. Núm. 27, Visita Pastoral, 20 juny 1898, s/f.

El segle xx: la renovació de la fàbrica i del culte

L'arribada del segle xx va suposar una nova empena de cara a la recuperació de la fàbrica encara que seria visible durant pocs anys. Els primers canvis els va impulsar el mateix rector Vilaró, qui a més elaborà un llibre on explicava les compres i els canvis que viuria la parròquia. Aquest, el 1901 va tapiar dues portes de comunicació que hi havia a l'entrar l'ermita i que l'unien amb la casa de l'ermità, també es va tapiar una obertura que donava al presbiteri. Igualment es va reforçar un mur que limitava amb la casa de l'ermità per part del presbiteri per tal d'evitar que la gent entrés a robar a l'ermita, tal i com havia ocorregut algun dimarts de Pasqua.²²

El 1906 es va afegir la reixa al presbiteri, visible en algunes fotografies anteriors a la guerra Civil i es va construir l'altar major per 1.050 pessetes recollides de donacions. L'autor del retaule fou l'escultor reusenc Pere Domènech.²³ Aquest escultor reusenc que va desenvolupar una intensa labor en terres tarragonines. Per exemple, el 1878 treballava a l'obra de l'Asil de les Germanetes dels pobres reusencs i el 1899 la parròquia de Sant Bernat Calbó. El 1901 acabava l'altar del Sagrat Cor de Reus de l'església de Sant Francesc, la imatge del sant titular i la de sant Jaume les va executar ell. El 1902 duia a terme un altar dedicat al Sagrat Cor de Jesús a la parròquia de Vimodí. El 1906 construïa un altar per a l'església de Castellvell. El 1918 havia treballat una custòdia d'estil gòtic, un anell pastoral i una creu destinades a les Missions de Fernando Poo.²⁴ Tenia el seu taller al raval de Jesús, núm. 25 de Reus, i la seva dona i filla l'ajudaven a enllestir algunes parts del seu treball.

El retaule es pintaria de nou a la quarta dècada del segle passat. Dos anys després es va restaurar la teulada i es va pintar la volta i les parets i es feren nous bancs.²⁵ D'aquella mateixa data en queda constància patent sota la taula de l'únic altar de l'ermita i visible de cara a la nau de l'ermita. La inscripció indica: "Daurat de Marcel·lí Carner de (Barcelona-Ygualada). Tous abril de 1908". El *Diccionari Ràfols* precisa que Carner treballava com a pintor i daurador de Castellolí. El 1886 pintava el retaule major de Sant Feliu de Codines construït per Josep Gay. El 1899 va decorar l'església de Sant Martí de Tous i el 1903 daurava l'altar de la capella del Sagrament de l'església de la Pietat d'Igualada.

L'any 1936 va suposar una nova pèrdua d'obres d'art que servava l'edifici degut a que a inicis d'agost fou saquejada.²⁶ Tots els objectes que formaven part de l'ermita es van cremar a la plaça davantera del mateix edifici. Pel que sembla es van salvar

²² APA. *Llibre de la Parroquia...*

²³ ROVIRA, 1980, p. 72.

²⁴ OLESTI, 1991, Tom I, p. 217.

²⁵ ARÍN et al, 2012-2013, p. 4.

²⁶ BASSEGODA, 1990, p. 186.

el retaule major i l'ermita canviaria d'ús ja que les ales situades a banda i a banda de les parets de l'ermita allotjarien soldats durant aquella guerra.²⁷ Es van poder salvar alguns exvots i maquetes de vaixells que es van penjar al sostre de l'edifici. Alguns d'ells van ingressar el 26 d'octubre de 1936 al Museu Marítim de Barcelona, en concret se'n guarden sis.²⁸ Un informe datat a 25 d'octubre de 1939 s'especifica que l'ermita es va cremar i va resultar afectada pels obusos.²⁹ La subscripció popular aconseguiria 1.000 pessetes per recuperar-la. Després de la guerra es va iniciar una campanya per embellir les naus que tanquen l'interior de l'ermita.

La consolidació i reforma de l'edifici va durar al llarg del segle, per exemple, a finals dels anys seixanta i els primers anys dels setanta es va restaurar l'ermita.

El maig de 1982 es pagaven, gràcies a una subvenció de la Diputació de Tarragona, un bon nombre de canvis i recuperacions a l'ermita. El mestre d'obres va ser Josep Barceló i va encarregar-se de repassar la teulada, les canonades del desguàs dels ermitans, pintar les parets de l'ermita, fer una font davant de l'edifici, picar el guix de la paret que tanca l'altar major fins deixar la pedra vista, arreglar la part baixa del mur amb ciment *portland* les parets de fora l'ermita. Les obres continuaren afegint mosquiteres a les finestres de l'habitatge de l'ermità, les rajoles de la cuina i lavabo de la casa dels ermitans, posar un escalfador per l'aigua i cuina de gas butà per a qui habitaria l'ermitatge. Calia revisar el pany de la porta de la casa dels ermitans i el terra del davant del monument.³⁰ La font es va beneir després de la missa del dimarts de Pasqua.

El 1994 s'acabava la pintura de la capella de la Miraculosa que acompanyava a la imatge regalada per un devot, el senyor Ramon Torres Torres. El pintor local Salvador Andreu Ferrer va pintar la paret que ocupava la capella, la primera a l'entrar (costat de l'epístola).³¹

Al presbiteri i a la sagristia, s'hi serveixen alguns exvots vinculats amb el món de la mar. Les darreres manifestacions artístiques incorporades a l'ermita són pictòriques i se situen entre els espais tapiats que corresponen als arcs apuntats que formen la nau central i separen els murs que sostenen la capella dels habitatges laterals.

²⁷ ARÍN et al, 2012-2013, p. 4.

²⁸ MMB (Museu Marítim de Barcelona).

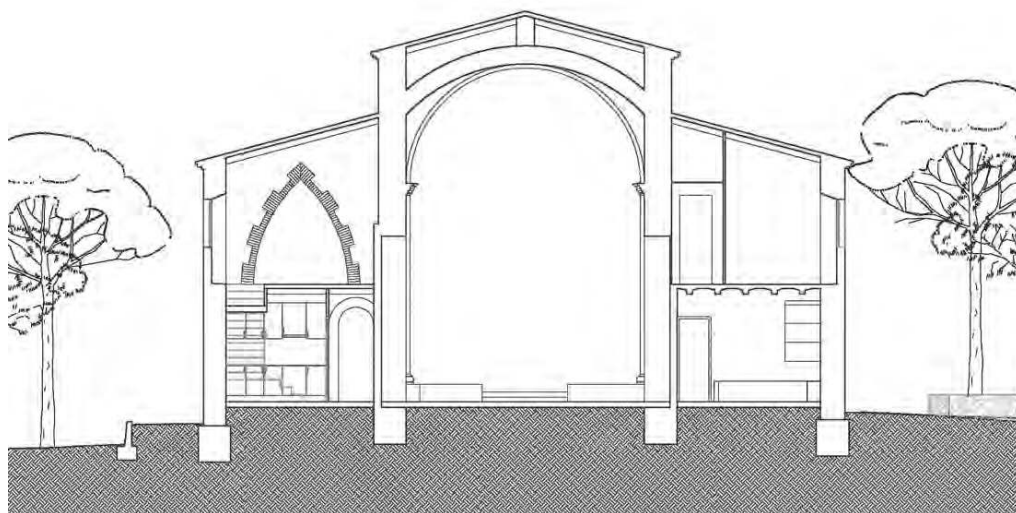
²⁹ ADT (Arxiu Diputació de Tarragona). Regiones Devastadas.

³⁰ APA. *Llibre de la Parròquia*...fol. 146.

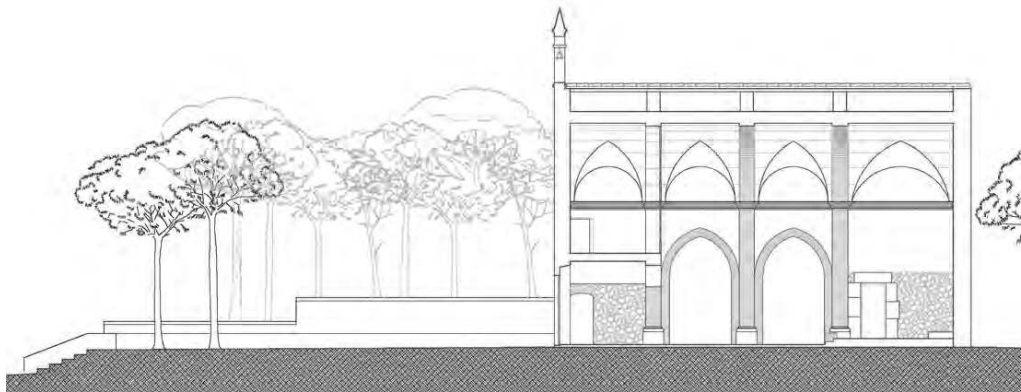
³¹ APA. *Llibre de la Parròquia*...fol. 199.

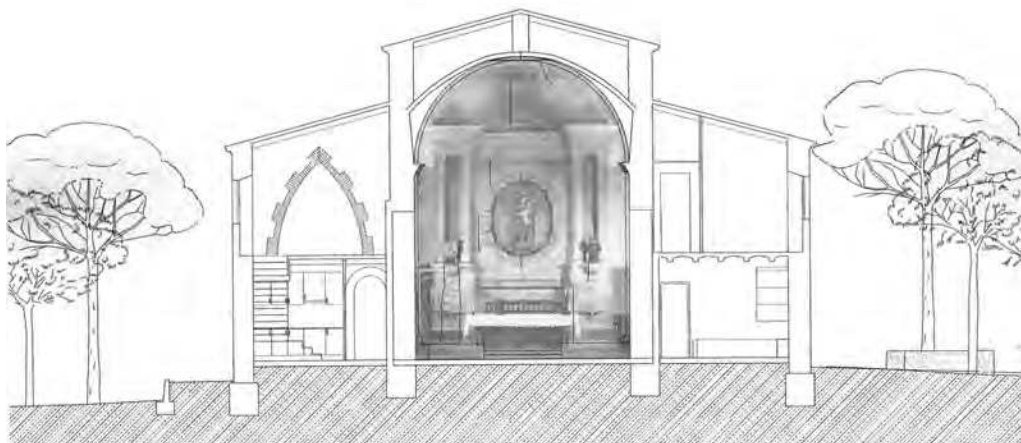
Interior de l'ermita, després de les darreres restauracions, amb les parets parcialment repicades.

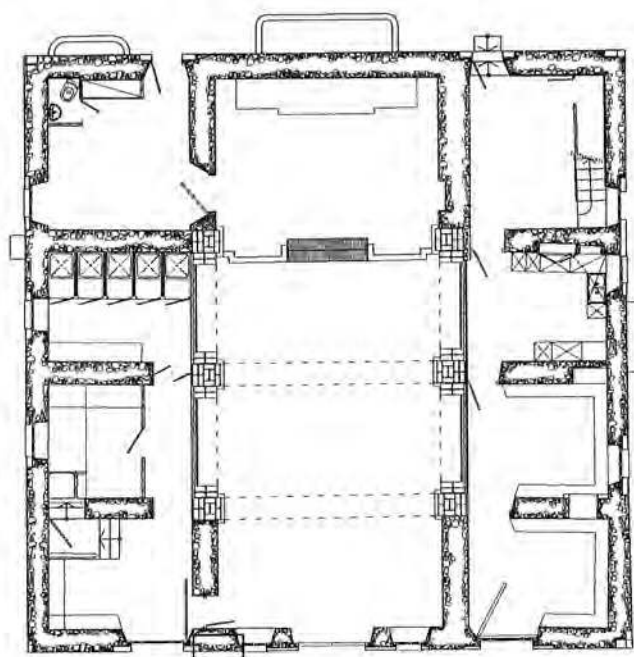
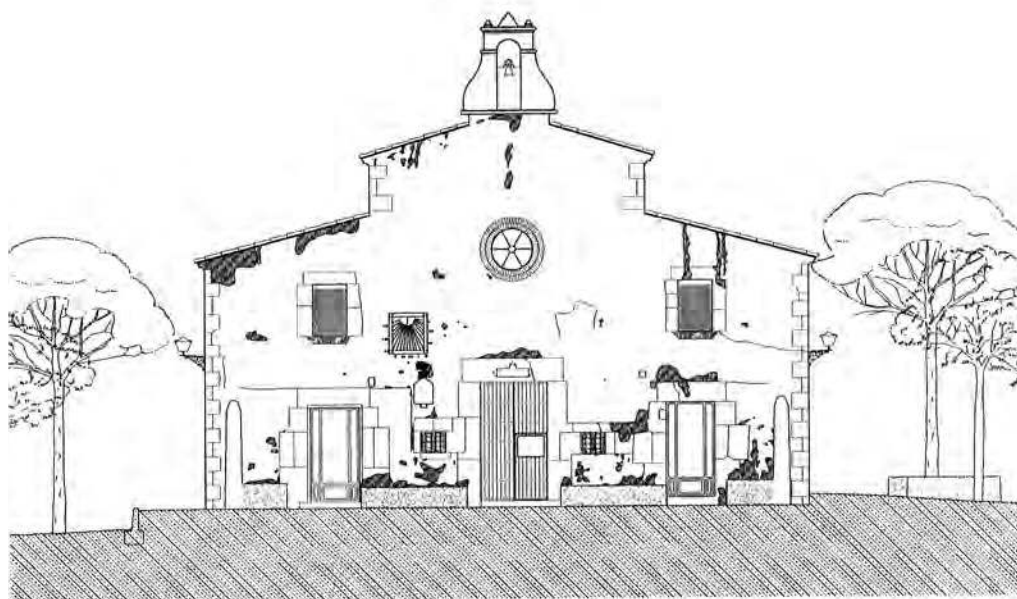
Alçat transversal de l'edifici de tres cossos, aprofitant els espais entre contraforts per habitatges, a l'estil de l'església parroquial (dibuix: Xavier Mercadé Orriols. Ajuntament d'Altafulla).

Perfil longitudinal de l'ermita, amb el cor a l'entrada i els altars entre pilars (dibuix: Xavier Mercadé Orriols. Ajuntament d'Altafulla).

Un dels esquemes gràfics indicant les patologies mecàniques trobades en l'edifici dins l'estudi acadèmic de L. Arín, Z. Rodríguez i S. Virgili (2012-2013) en el curs de "Patologia i Rehabilitació d'Edificis". Escola Tècnica Superior d'Arquitectura. URV.

La relació entre les lleugeres patologies visibles en la fàbrica de l'edifici de tres-cents anys i l'estructura del mateix són evidents considerant la planimetria, i l'estructura arquitectònica del mateix. Gràfic dels anteriors autors, sobre plànols de Xavier Mercadé Orriols. Ajuntament d'Altafulla.

La fàbrica: estructura i estat actual

L'edifici se situa damunt d'un turó al Nord de la vila i està encarat en direcció cap a la mateixa, a sol sortint. Tot i que l'ermita queda aïllada vora l'entrada hi ha una torre anomenada "la Torrassa" o torre del telègraf (possiblement del 1850)³² de planta quadrada, amb el primer cos atalussat i el segon prismàtic.³³ Acompanyen el camí cap a l'ermita varies capelletes que simbolitzen els passos del Via Crucis que ja daten del 1750 segons una donació del vilatà Ramon Franquès.³⁴ A dins de l'edifici hi ha els dos darrers plafons de ceràmica que conformen aquest Via Crucis. L'exterior de l'ermita denota que és un indret cuidat pel poble altafullenc. Als anys vint s'hi plantaven pins, avui n'està totalment envoltat d'aquests arbres, fins i tot hi ha una zona habilitada amb bancs i una altra per a cuinar-hi. Cap als anys seixanta i setanta es va pavimentar la plaça i el camí.³⁵

La façana recorda una planta de tipus basilical propera a la d'una masia catalana. Exteriorment consta d'un cos central —i més ample— a on hi ha la porta principal llindada reforçada amb carreus ben tallats de pedra del Mèdol. Disposa d'una rosassa i el campanar d'espadanya en el punt a on s'uneix la teulada a dues aigües. A ambdós costats, i de manera simètrica, hi ha una porta a cada ala i una finestra superior. Als costats exteriors s'hi poden veure finestres que corresponen als habitatges annexos i que tenen planta baixa i un pis d'alçada.

L'estètica exterior de l'edifici mostra una perfecta harmonia amb les façanes dels habitatges de la vila. A l'ermita es van remarcar portes i finestres amb carreus tal i com es pot veure als edificis de "dalt la vila".

L'edifici consta d'una nau amb tres trams coberts amb canó i llunetes damunt de faixons de mig punt. Als murs laterals que tanquen la nau hi ha a cada costat oberts tres arcs apuntats, del quals avui és visible el totxo. Aquests espais es convertiren en els altars de l'ermita, en alguns d'ells és visible, a la part que toca al terra, que en un moment o altre de la seva història es van tapiar. L'ermita disposa d'un petit cor al qual s'hi accedeix per una porta situada sota d'aquest tram al costat de l'evangeli i que comunica alhora amb l'habitatge de l'ermità. Al presbiteri hi ha una porta tapiada al costat de l'epístola i al costat oposat, una altra entrada que comunica amb una estança que fa les funcions de sagristia. Tocant als dos esgraons que separen el presbiteri de la nau hi ha una làpida en la que fàcilment es pot llegir el cognom "Rabassa", encara que la inscripció està força desgastada. Era freqüent que promotors i benefactors o fills il·lustres del poble que aixecava una ermita o santuari es sol·licités el permís

³² APA. *Altafulla celebra...*

³³ ALOGUÍN, 1998, p. 215.

³⁴ APA. *Altafulla celebra...*

³⁵ *Altafulla celebra...*

corresponent per obrir-hi una sepultura. Per exemple, salvant totes les distàncies, a l'ermita del Roser de Vilallonga s'hi va col·locar la làpida de la família del doctor Pere Virgili, encara que ell no hi està enterrat.³⁶ A Vilallonga l'il·lustre doctor va regalar un cocodril dissecat, com es va convertir en un costum a l'època, mentre que a Altafulla la veu popular hi lliurava els seus ex-vots, alguns d'ells encara conservats. L'ermita de Sant Josep de Montblanc es va deure a la cessió dels terrenys per part d'un particular de Francesc Sabaté per tal de construir una ermita.³⁷

Atès que a l'ermita es van perpetuar alguns robatoris, es van tapar les portes que comunicaven la casa de l'ermità amb l'ermita, es va reforçar el mur que tapava la porta de la casa que enllaçava amb el presbiteri i la finestra de la sagristia es va convertir en un petit oval.³⁸

D'aquesta centúria hom pot trobar un llarg nombre d'ermites que foren o edificades de nova planta o que es van transformar o rehabilitar al llarg d'aquelles dècades. Ja siguin ermites de particulars erigides al bell mig de la muntanya perquè hi poguessin assistir a missa la gent dels masos propers com l'ermita de la Mare de Déu de Gràcia, patrocinada per la família alcoverenca dels Figuerola i construïda a la primera dècada del segle XVIII o l'ermita de Sant Antoni de Pàdua de Montbrió del Camp aixecada al mateix moment.

A l'edifici se li poden veure algunes patologies com ara crivelles a la façana i que afecten també a la volta de canó apareguda de manera transversal a l'interior de l'edifici. A la part baixa dels murs, tant a l'interior i exterior, es poden veure humitats que afecten a les parets.

A l'hora de dissenyar l'ermita no es van fer concessions ni a la ornamentació ni a cap repertori propi del barroc de primers de segle que adquiria la seva majoria d'edat especialment a les darreres dècades finiseculars. Per damunt de l'estètica hi va predominar la funcionalitat; un espai unidireccional cap a l'altar i cap a l'adoració del sant.

Conclusions

L'edifici no ha passat desapercebut per als altafullencs que li han demostrat al llarg dels segles la seva devoció i un gran respecte a l'hora de mantenir la seva fàbrica amb bones condicions. Els nombrosos atacs que ha sofert en tres-cents anys d'existència no només han malmès el seu llegat artístic sinó que ha transformat parts de la seva estructura. Manca també un sòlid *corpus* documental per avaluar els registres de les deixes artístiques, donacions i ex-vots que segurament va rebre l'ermita. Tot el llistat

³⁶ BLASI, 1933, p. 63.

³⁷ SÁNCHEZ-CID, 2008, p. 144.

³⁸ ARÍN et al., 2012-2013, p. 4.

de vicissituds superades per l'edifici fan més atractiva la història d'aquest edifici que, com moltes altres ermites, necessita d'investigadors que refacin el seu passat per valorar aquest monument com un dels diversos valuosos patrimonis que disposa la vila. El volum que li dedica el Centre d'Estudis d'Altafulla no és només un homenatge sinó una reivindicació de respecte i devoció vers un patrimoni que ha acompanyat a moltes generacions d'altafullencs.

Bibliografia

- "Altafulla celebra aquest 2014 el tricentenari de l'Ermita de Sant Antoni" a *Plaça del Pou*, Butlletí d'Informació Municipal, Altafulla, núm. 134, febrer, 2014.
- ALOGUÍN PALLACH, Ramon. *Guia de fortificacions de Tarragona*. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Tarragona, 1998.
- ARÍN, Lara/ RODRÍGUEZ, Zoraida/ VIRGILI, Sònia. *Construcció VI. Patologia i rehabilitació d'edificis. Ermita de Sant Antoni de Pàdua, Altafulla*. Treball dirigit per Josep Lluís Ginovart i Agustí Costa. Facultat d'Arquitectura, curs 2012-2013, URV, Tarragona.
- BADIA, E. i HUGUET C. El tresor d'orfebreria de l'església de Sant Martí d'Altafulla. Revista número 14 Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1990.
- BASSEGODA NONELL, Juan. *La arquitectura profanada*. Ed. Mare Nostrum, Barcelona, 1990.
- BLASI VALLESPINOSA, Francesc. *Santuaris Marians de la Diòcesi de Tarragona*. Revista del Centre de Lectura de Reus, Reus, 1933.
- GRAS ELÍAS, Francesc. *Historia de las ermitas del arzobispado de Tarragona*. Tipografía Sanjuán Hermanos. Reus, 1909.
- ROVIRA i GÓMEZ, Salvador-J. *Guia d'Altafulla*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1980.
- . *Antoni Martí i Franquès i l'Altafulla del seu temps (1750-1832)*. Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1982.
- . *La desamortització de Madoz a la província de Tarragona (1859-1886)*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1987.
- . *La Guerra del Francès a Altafulla*. Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1987.
- . *Altres 29 retalls històrics d'Altafulla*. Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 2010.
- . *Història del Baix Gaià*. Cossetània Edicions, Tarragona, 2012.
- SÁNCHEZ-CID, Enric. *Dibuixos d'ermites a l'entorn de l'ermita de Santa Anna*. Comissió pro restauració de Santa Anna. Montblanc, 2008.
- SÁNCHEZ REAL, José: *La ermita de San Antonio*. Rev. número 18 Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1994.

La llosa sepulcral on reposen les restes del segon ermità Esteve Espina, mort l'any 1725, malgrat l'epigrafi de la làpida sepulcral honori a "*BALTASAR RABASSA Fundador de l'Ermita de S. Antoni. Morí l'any 1714*" Aleshores les obres tot just començaven.

Llinda de l'ermita, on es pot transcriure dins de caixa i en lletra sobreposada "(DiE OiL)" de l'època barroca: "A 5 de Juliol de 1714". A dalt l'emblema d'Altafulla, dalt del turó. Tal volta la data correspon a l'inici de les obres.

Aspecte recent de l'interior, sota l'arcada del cor, mostrant la càrrega del mateix (foto Jean Segovia).

Altar de la Mare de Déu, situat dalt del cor de l'ermita, amb el rector Mn. Jaume Gené.

Com a peces molt diferenciades de devoció a l'entorn de l'ermita de Sant Antoni, podem remarcar el reliquiari i bacina descrits per E. Badia i C. Huguet (1990) i les capelletes del viacrucis que des de la façana de l'església van seguint fins a l'altra façana de l'ermita.

Plafons ceràmics situats ja dins l'ermita.

El darrera i el costat de ponent de l'ermita estan enjardinats de forma natural, preservant els arbustos propis de la màquia mediterrània, tal com es veu, on creix un arçot, junt a mates i romaní. Tot plegat i amb poc esforç pot convertir-se en un jardí ecològic modelic.

La defensa de l'estructura es completà amb entornpeu de roca travertínica, com es pot veure en la foto.